KREATIV KOMPETENTLIKNI MUSTAQIL TA'LIM ASOSIDA RIVOJLANTIRISHNING PEDAGOGIK MEXANIZMLARI

Pirboboyeva Dilorom
O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar Vazirligi huzuridagi kasbiy ta'lim agentligi Qashqadaryo viloyati kasbiy ta'lim boshqarmasi Ko'kdala tuman 1-son texnikumi nemis tili fani o`qituvchisi

Annotatsiya

Mazkur tezisda oliy ta'lim talabalarining kreativ kompetentligini mustaqil ta'lim asosida rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari tahlil qilinadi. Zamonaviy ta'lim jarayonida talabadan nafaqat nazariy bilimlarni o'zlashtirish, balki mustaqil fikrlash, muammoli vaziyatlarni tahlil qilish, yangi g'oyalar ishlab chiqish va nostandart yechimlarni taklif etish qobiliyati ham talab etiladi. Tezisda mustaqil ta'limning kreativ kompetentlikni rivojlantirishdagi pedagogik imkoniyatlari, muammoli, loyiha, tadqiqot va refleksiv topshiriqlarning ahamiyati yoritiladi. Shuningdek, kreativ kompetentlikning motivatsion, kognitiv, faoliyatga oid va refleksiv tarkibiy qismlari hamda ularni mustaqil ta'lim jarayoniga integratsiyalash mexanizmi asoslanadi. Natijalar oliy ta'limda talabalarning kreativ va mustaqil faoliyatini tashkil etish metodikasini takomillashtirishga xizmat qilishi mumkin.

Kalit so'zlar: kreativ kompetentlik, mustaqil ta'lim, oliy ta'lim, kreativ fikrlash, pedagogik mexanizm, mustaqil fikrlash, muammoli ta'lim, loyiha ta'limi, tadqiqotchilik faoliyati.

Аннотация

В тезисе анализируются педагогические механизмы развития креативной компетентности студентов высших образовательных учреждений на основе самостоятельного обучения. В современных условиях от студентов требуется не только усвоение теоретических знаний, но и способность самостоятельно мыслить, анализировать проблемные ситуации, выдвигать новые идеи и находить нестандартные решения. Раскрываются педагогические возможности самостоятельного обучения, значение проблемных, проектных, исследовательских и рефлексивных заданий. Обосновывается интеграция мотивационного, когнитивного, деятельностного и рефлексивного компонентов креативной компетентности в процесс самостоятельного обучения.

Ключевые слова: креативная компетентность, самостоятельное обучение, высшее образование, творческое мышление, педагогический механизм, самостоятельное мышление, проблемное обучение, проектное обучение, исследовательская деятельность.

Abstract

This thesis analyzes pedagogical mechanisms for developing students' creative competence through independent learning in higher education. Modern students are expected not only to acquire theoretical knowledge but also to think independently, analyze problem situations, generate new ideas, and propose non-standard solutions. The study examines the pedagogical potential of independent learning and the role of problem-based, project-based, research-oriented, and reflective tasks in

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

developing creative competence. It also substantiates the integration of motivational, cognitive, activity-based, and reflective components of creative competence into the independent learning process.

Keywords: creative competence, independent learning, higher education, creative thinking, pedagogical mechanism, independent thinking, problem-based learning, project-based learning, research activity.

Bugungi kunda jamiyatdagi ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'limga keng joriy etilishi hamda kasbiy faoliyat mazmunining yangilanishi oliy ta'limda mutaxassis tayyorlashga qo'yiladigan talablarni o'zgartirmoqda. Zamonaviy mutaxassisdan nazariy bilimlarni amaliyotda qo'llash bilan birga, mustaqil fikrlash, muammolarni aniqlash, turli yechimlarni ishlab chiqish, yangi g'oyalarni ilgari surish va o'z faoliyatini tahlil qilish qobiliyati ham talab etiladi. Shu jihatdan talabalarning kreativ salohiyatini rivojlantirish oliy ta'limning muhim pedagogik vazifalaridan biridir. O'zbekiston Respublikasining "Ta'lim to'g'risida"gi Qonunida ta'lim oluvchilarning qobiliyati, iste'dodi va individual imkoniyatlarini rivojlantirishga yo'naltirilgan ta'lim jarayonini tashkil etishning huquqiy asoslari belgilangan [1]. Shuningdek, O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 8-oktabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasida zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, ta'lim mazmunini takomillashtirish va zamonaviy pedagogik texnologiyalarni joriy etish vazifalari belgilangan [2]. Oliy ta'limda mustaqil ta'lim talabaning o'quv jarayonidagi faolligini oshirish bilan birga, uning ijodiy va kasbiy kompetensiyalarini rivojlantirish imkonini beradi. Mustaqil izlanish davomida talaba turli axborot manbalarini o'rganadi, ularni tahlil va taqqoslaydi, muammolarni aniqlaydi hamda muqobil yechimlarni ishlab chiqadi. Shu orqali tashabbuskorlik, mustaqil qaror qabul qilish va yangicha fikrlash ko'nikmalari shakllanadi. Kreativ fikrlash masalasi xalqaro tadqiqotlarda ham muhim yo'nalish sifatida qaralmoqda. OECD PISA 2022 tadqiqotida kreativ fikrlash g'oyalarni yaratish, baholash va takomillashtirish jarayonlari bilan bog'langan [7]. Oliy ta'limga oid OECD tadqiqotlarida esa kreativ va tanqidiy fikrlashni ta'lim jarayoniga integratsiya qilish hamda ularni baholash masalalariga e'tibor qaratilgan [8]. Shu nuqtayi nazardan, kreativ kompetentlikni rivojlantirishda mustaqil ta'limning mazmuni va pedagogik imkoniyatlarini takomillashtirish muhimdir. Xususan, mustaqil ta'limni muammoli, loyiha, tadqiqot va refleksiv topshiriqlar bilan uyg'unlashtirish talabalarning kreativ faoliyatini rivojlantirishga xizmat qiladi. Shu sababli ushbu tezisda kreativ kompetentlikni mustaqil ta'lim asosida rivojlantirishning pedagogik mexanizmlari**,** uning tarkibiy komponentlari, pedagogik shart-sharoitlari va ta'lim jarayonida qo'llash imkoniyatlari tahlil qilinadi.

Kreativ kompetentlikning pedagogik mazmuni

Kreativ kompetentlik shaxsning yangi g'oyalarni ilgari surishi, mavjud muammolarga yangicha yondashishi, muqobil yechimlarni ishlab chiqishi, ularni baholashi va amaliy faoliyatda qo'llay olishini ifodalovchi murakkab kompetensiya sifatida namoyon bo'ladi. Kreativlik faqat san'at yoki badiiy faoliyat bilan bog'liq tushuncha emas. Oliy ta'lim jarayonida kreativlik ilmiy muammoni aniqlash, savol qo'yish, turli manbalarni taqqoslash, mavjud bilimlarni yangi vaziyatlarda qo'llash va muammoga bir nechta yechim taklif qilish jarayonlarida ham namoyon bo'ladi. OECDning kreativ fikrlashga oid yondashuvida kreativ fikrlash g'oyalarni yaratish, ularni baholash va takomillashtirish jarayonlarini qamrab oladi [7]. Shu nuqtayi nazardan oliy ta'limda kreativ kompetentlikni shakllantirish

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

talabaning faqat yangi g'oya berishi bilan chegaralanmasdan, ushbu g'oyani asoslash, tahlil qilish, takomillashtirish va amaliyotga tatbiq etish qobiliyatlarini ham rivojlantirishni talab etadi. Kreativ kompetentlikni shakllantirishda talabaning faol pozitsiyasi muhim hisoblanadi. Talaba tayyor bilimlarni qabul qiluvchi emas, balki bilimni izlovchi, tahlil qiluvchi va yangi bilim yoki yechimni shakllantiruvchi subyektga aylanishi zarur. Bunday pedagogik yondashuvda o'qituvchining vazifasi ham o'zgaradi. O'qituvchi tayyor ma'lumotlarni beruvchi asosiy manba sifatida emas, balki talabaning mustaqil izlanishini tashkil etuvchi, muammoli vaziyat yaratadigan, yo'naltiruvchi va fikr-mulohaza beruvchi pedagog sifatida faoliyat yuritadi.

Mustaqil ta'lim va kreativ kompetentlikning o'zaro bog'liqligi

Mustaqil ta'lim talabaning o'z bilimlarini mustaqil ravishda boyitishi, axborot izlash va tahlil qilishi, o'quv muammolarini hal qilishi hamda o'z faoliyatini baholashini ta'minlovchi jarayondir. Mustaqil ta'limning kreativ kompetentlik bilan bog'liqligi, avvalo, uning faoliyatga yo'naltirilgan xarakterida namoyon bo'ladi. Talaba mustaqil ishni bajarish davomida:

-ma'lumot izlaydi;
-axborot manbalarini tanlaydi;
-turli fikrlarni taqqoslaydi;
-muammoni aniqlaydi;
-savollar shakllantiradi;
-taxmin va farazlar ilgari suradi;
-muqobil yechimlarni ishlab chiqadi;
-natijani tahlil qiladi;
-o'z faoliyatini baholaydi.

Ushbu jarayonlarning aksariyati kreativ fikrlash bilan bevosita bog'liq.

Shuning uchun mustaqil ta'lim topshiriqlarining mazmuni talabaning faqat eslab qolish va qayta bayon qilish faoliyatiga emas, balki tahlil qilish, yaratish, baholash va takomillashtirish faoliyatiga yo'naltirilishi lozim.

Mustaqil ta'lim topshiriqlarining kreativ yo'nalishi

Kreativ kompetentlikni rivojlantirishga yo'naltirilgan mustaqil ta'lim topshiriqlari ochiq va muammoli xarakterga ega bo'lishi maqsadga muvofiq. Masalan, talabaga "Mavzuni o'rganing va xulosa yozing" shaklidagi topshiriq berish o'rniga "Muammoni aniqlang, kamida uchta yechim taklif qiling va ulardan birini pedagogik jihatdan asoslang" mazmunidagi topshiriq berilishi mumkin. Bunday topshiriqda talaba tayyor javobni takrorlamaydi. U muammoni o'rganadi, turli manbalarni tahlil qiladi, o'z fikrini shakllantiradi va yechimni asoslaydi.

Kreativ mustaqil ta'lim topshiriqlarini quyidagi yo'nalishlarda tashkil etish mumkin:

1. Muammoli topshiriqlar – pedagogik muammoni aniqlash va yechim variantlarini ishlab chiqish.
2. Loyiha topshiriqlari – muayyan pedagogik muammoni hal qilishga qaratilgan loyiha yaratish.
3. Tadqiqot topshiriqlari – ilmiy savol qo'yish, ma'lumot to'plash, tahlil qilish va xulosa chiqarish.
4. Keys topshiriqlari – real yoki modellashtirilgan pedagogik vaziyatni tahlil qilish.
5. Refleksiv topshiriqlar – talabaning o'z faoliyati, yutuqlari va kamchiliklarini tahlil qilishi.
6. Ijodiy mahsulot yaratishga yo'naltirilgan topshiriqlar – metodik ishlanma, taqdimot, konsepsiya, loyiha, infografika yoki boshqa amaliy mahsulot ishlab chiqish.

Bunday topshiriqlar talabaning mustaqil fikrlashi va ijodiy faolligini kuchaytirishga xizmat qiladi.

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Kreativ kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik mexanizmi

Kreativ kompetentlikni mustaqil ta'lim asosida rivojlantirishni quyidagi pedagogik ketma-ketlik asosida tashkil etish mumkin:

Motivatsiya → muammoli vaziyat → mustaqil izlanish → g'oya ishlab chiqish → kreativ mahsulot → taqdimot → refleksiya → baholash → takomillashtirish.

Birinchi bosqichda talabaning mustaqil va ijodiy faoliyatga bo'lgan motivatsiyasi shakllantiriladi. Buning uchun topshiriqlar talabaning kasbiy qiziqishlari, mutaxassisligi va amaliy faoliyati bilan bog'lanadi.

Ikkinchi bosqichda muammoli vaziyat yaratiladi. Muammo talabaning mavjud bilimlari yordamida darhol yechilmaydigan, izlanish va tahlilni talab qiladigan shaklda beriladi.

Uchinchi bosqichda talaba mustaqil ravishda ilmiy va o'quv manbalarini izlaydi, axborotni tahlil qiladi, mavjud qarashlarni taqqoslaydi.

To'rtinchi bosqichda o'rganilgan ma'lumotlar asosida yangi g'oya yoki yechim ishlab chiqiladi.

Beshinchi bosqichda g'oya amaliy mahsulotga aylantiriladi. Bu mahsulot loyiha, metodik tavsiya, taqdimot, ilmiy maqola, tadqiqot hisoboti yoki boshqa ijodiy shaklda bo'lishi mumkin.

Oltinchi bosqichda talaba o'z ishini taqdim etadi va himoya qiladi. Bu jarayon o'z fikrini asoslash va muloqot qilish kompetensiyalarini ham rivojlantiradi.

Yettinchi va sakkizinchi bosqichlarda refleksiya va baholash amalga oshiriladi. Talaba o'z faoliyatini tahlil qiladi, natijalarni baholaydi va kamchiliklarni aniqlaydi.

Yakuniy bosqichda olingan fikr-mulohazalar asosida kreativ mahsulot yoki yechim takomillashtiriladi. Shunday qilib, mustaqil ta'lim yakuniy topshiriqni topshirish bilan tugamaydi. U **izlanish – yaratish – baholash – takomillashtirish** sikli asosida tashkil etilganda kreativ kompetentlikni rivojlantirishga ko'proq imkoniyat yaratadi.

Kreativ kompetentlikni rivojlantirishning pedagogik shart-sharoitlari

Kreativ kompetentlikni mustaqil ta'lim asosida rivojlantirish uchun muayyan pedagogik shart-sharoitlar zarur.

Birinchi shart — ijodiy pedagogik muhitni shakllantirish. Talaba o'z fikrini erkin bildira olishi, muqobil fikrlarni taklif qilishi va xato qilishdan qo'rqmasligi kerak.

Ikkinchi shart — mustaqil ta'lim mazmunini kreativ topshiriqlar asosida tashkil etish. Topshiriqlar faqat ma'lumotni qayta ishlab berishga emas, balki yaratish, tahlil qilish, baholash va takomillashtirishga yo'naltirilishi lozim.

Uchinchi shart — individual yondashuvni ta'minlash. Talabalarning bilim darajasi, qiziqishi, kasbiy yo'nalishi va ijodiy imkoniyatlari turlicha bo'lganligi sababli mustaqil topshiriqlarni individuallashtirish maqsadga muvofiq.

To'rtinchi shart — raqamli ta'lim resurslaridan foydalanish. Elektron kutubxonalar, ilmiy ma'lumotlar bazalari, ta'lim platformalari va raqamli vositalar talabaning mustaqil izlanish imkoniyatlarini kengaytiradi.

Beshinchi shart — baholash mezonlarini aniqlashtirish. Kreativ topshiriqlarni baholashda faqat tayyor mahsulot emas, balki g'oyaning asoslanganligi, muammoni tushunish, mustaqil izlanish, yechimlarning xilma-xilligi, amaliy ahamiyati va refleksiya ham hisobga olinishi lozim.

OECDning oliy ta'lim bo'yicha tahlilida ham kreativ va tanqidiy fikrlashni rivojlantirish bilan bir qatorda, ularni baholash strategiyalarini takomillashtirish zarurligi ko'rsatilgan [8].

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

Oliy ta'lim tizimida talabaning mustaqil fikrlashi va amaliy kompetensiyalarini rivojlantirish masalasi O'zbekistonda amalga oshirilayotgan ta'lim islohotlari bilan hamohangdir. PF-5847-son Farmonda oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish, zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega, mustaqil fikrlaydigan yuqori malakali kadrlar tayyorlash, ta'lim jarayoniga zamonaviy texnologiyalarni joriy etish kabi vazifalar belgilangan [2]. 2026-yil 10-apreldagi PF-58-son Farmonda esa oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar tizimini "5 T — ta'lim, tarbiya, tadqiqot, tijoratlashtirish va tizimli takomillashtirish" tamoyili asosida rivojlantirish maqsadi belgilangan. Hujjatda oliy ta'lim tashkilotlarining ilmiy salohiyatini oshirish, tadqiqot faoliyatini rivojlantirish va ta'lim hamda ilm-fan o'rtasidagi aloqalarni kuchaytirishga yo'naltirilgan vazifalar nazarda tutilgan [3]. Ushbu yo'nalishlar talabaning mustaqil izlanishi va tadqiqotchilik faoliyatini ta'lim jarayoni bilan bog'lash imkoniyatini kengaytiradi. Mustaqil ta'limni tadqiqot va loyiha faoliyati bilan uyg'unlashtirish orqali talabaning nafaqat fan bo'yicha bilimlari, balki yangi g'oyalar yaratish va ularni amaliyotga tatbiq etish qobiliyatlarini ham rivojlantirish mumkin. Xalqaro tajriba ham kreativ fikrlashni ta'lim jarayonining turli bosqichlarida rivojlantirish zarurligini ko'rsatadi. PISA 2022 tadqiqotida kreativ fikrlash ochiq topshiriqlar orqali, ya'ni turli javoblarni ishlab chiqish, g'oyalarni baholash va ularni takomillashtirish jarayonlari asosida baholangan [7]. Biroq PISA tadqiqoti 15 yoshli o'quvchilarni qamrab olishini hisobga olish zarur. Shu sababli uning natijalarini oliy ta'lim talabalariga bevosita tatbiq etish mumkin emas. Mazkur tadqiqot ushbu tezisda oliy ta'limga to'g'ridan-to'g'ri empirik dalil sifatida emas, balki kreativ fikrlashni ta'lim jarayonida rivojlantirish bo'yicha xalqaro metodologik yondashuv sifatida qo'llanadi.

Kutilayotgan pedagogik natijalar

Mustaqil ta'limni kreativ yo'nalishda tashkil etish natijasida talabalarda:

- mustaqil fikrlash;
- muammoli vaziyatlarni tahlil qilish;
- turli g'oyalarni ishlab chiqish;
- muqobil yechimlarni izlash;
- ilmiy va elektron manbalar bilan mustaqil ishlash;
- tadqiqotchilik faoliyatini tashkil etish;
- o'z g'oyasini asoslash va himoya qilish;
- kreativ mahsulot yaratish;
- o'z faoliyatini refleksiv baholash

kabi kompetensiyalarning rivojlanishi kutiladi.

Bunda o'qituvchining faoliyati ham yangi mazmun kasb etadi. O'qituvchi talabaning mustaqil ta'limini nazorat qiluvchi subyekt bilan cheklanmay, uning ijodiy izlanishini tashkil etuvchi, yo'naltiruvchi va maslahat beruvchi pedagog sifatida ishtirok etadi.

Oliy ta'limda zamonaviy mutaxassisni tayyorlash jarayonida kreativ kompetentlikni rivojlantirish talabaning kasbiy va shaxsiy rivojlanishini ta'minlovchi muhim yo'nalishlardan biridir. Kreativ kompetentlikning shakllanishi faqat auditoriya mashg'ulotlari bilan chegaralanmasdan, talabaning mustaqil ta'lim faoliyatida ham izchil davom ettirilishi lozim. Nazariy tahlil natijasida mustaqil ta'limning kreativ kompetentlikni rivojlantirish imkoniyatlari uning talabaning mustaqil izlanishi, muammoni aniqlashi, turli axborotlarni tahlil qilishi, yangi g'oyalar ishlab chiqishi va o'z faoliyatini baholashi bilan bog'liqligi asosida namoyon bo'lishi aniqlandi. Kreativ kompetentlikni rivojlantirish uchun mustaqil ta'lim topshiriqlarining mazmunini o'zgartirish, ularni reproduktiv faoliyatdan ijodiy va tadqiqotga yo'naltirilgan faoliyatga bosqichma-bosqich o'tkazish muhim. Ayniqsa,

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.

muammoli, loyiha, tadqiqot va refleksiv topshiriqlardan foydalanish talabaning kreativ faoliyatini rag‘batlantiruvchi pedagogik sharoitlarni yuzaga keltiradi. Tadqiqot doirasida kreativ kompetentlikning motivatsion, kognitiv, faoliyatga oid va refleksiv komponentlari ajratildi. Ularni mustaqil ta'lim jarayoniga integratsiya qilish uchun "motivatsiya → muammoli vaziyat → mustaqil izlanish → g‘oya ishlab chiqish → kreativ mahsulot → taqdimot → refleksiya → baholash → takomillashtirish" pedagogik mexanizmidan foydalanish taklif etildi. Ushbu mexanizm talabaning mustaqil ta'lim faoliyatini faqat topshiriq bajarish jarayonidan ijodiy izlanish va o‘z-o‘zini rivojlantirish jarayoniga aylantirishga yo‘naltiriladi. Bunday yondashuv oliy ta'limda mustaqil fikrlaydigan, muammolarga yangicha yondasha oladigan va o‘z g‘oyalarini amaliy faoliyatga tatbiq etishga qodir mutaxassislarni tayyorlash vazifalari bilan uyg‘unlashadi. Shu bilan birga, mazkur nazariy xulosalar keyingi bosqichda tajriba-sinov ishlari orqali tekshirilishi, kreativ kompetentlikning mezonlari va darajalari ishlab chiqilishi hamda taklif etilayotgan pedagogik mexanizmning samaradorligi empirik jihatdan aniqlanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O‘zbekiston Respublikasining "Ta'lim to‘g‘risida"gi Qonuni. O‘RQ-637-son, 23.09.2020.
2. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "O‘zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030-yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to‘g‘risida"gi PF-5847-son Farmoni. 08.10.2019.
3. O‘zbekiston Respublikasi Prezidentining "Oliy ta'lim, fan va innovatsiyalar tizimini takomillashtirishning qo‘shimcha chora-tadbirlari to‘g‘risida"gi PF-58-son Farmoni. 10.04.2026.
4. Mirziyoyev Sh.M. Yangi O‘zbekiston strategiyasi. – Toshkent: O‘zbekiston, 2021.
5. Xodjayev B.X. Umumiy pedagogika nazariyasi va amaliyoti. – Toshkent: Sano-standart, 2017.
6. Mavlonova R.A., To‘rayeva O., Xoliqberdiyev K. Pedagogika. – Toshkent: O‘qituvchi, 2008.
7. OECD. PISA 2022 Results (Volume III): Creative Minds, Creative Schools. – Paris: OECD Publishing, 2024.
8. Bouckaert M. The Assessment of Students' Creative and Critical Thinking Skills in Higher Education Across OECD Countries: A Review of Policies and Related Practices. OECD Education Working Papers, No. 293. – Paris: OECD Publishing, 2023.
9. OECD. Fostering Students' Creativity and Critical Thinking: What It Means in School. – Paris: OECD Publishing.
10. O‘zbekiston Respublikasi Oliy attestatsiya komissiyasi. Rasmiy veb-sayt. – https://oak.uz/

© Ushbu material Creative Commons Attribution 4.0 International (CC BY 4.0) litsenziyasi asosida tarqatiladi.